

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

absurd is vanuit een psychoanalytisch standpunt. Zo wordt er veel gesproken over de objectieve tegenoverdracht.

Er is niets op tegen om te verkiezen iets anders te doen dan psychoanalyse. Maar de net beschreven praktijken te presenteren als een modernisering van psychoanalyse is een *alternative fact*. Want deze praktijken zijn een letterlijke afbreuk van de psychoanalyse naar een niet-analytische visie en klinische praktijk. Waar ik dan ook het meeste van schrik is het oprechte enthousiasme van de psychoanalytisch geschoolde auteurs om te blijven beweren dat ze met psycho-analyse bezig zijn.

Hamlet, Hitchcock en de spreekkamer

Bespreking van

Salman Akhtar (2016). *Mistrust*. Londen: Karnac Books. ISBN: 978 1 7822 04 886, 256 pp., € 37,99

LINDA DIL

De mens is letterlijk een week dier, een naakte aap, die tot anderen veroordeeld is om te overleven. Hechting, zorg en wederkerigheid zijn pijlers van het menselijk bestaan, en vertrouwen is zowel een voorwaarde als een product van die pijlers. Gebrekkig basisvertrouwen of geschonden vertrouwen dragen bij aan het ontstaan van psychopathologie.

Zo introduceert Salman Akhtar het centrale thema van dit boek, dat bijdragen bevat van tien auteurs. Op het gebied van ontwikkeling, cultuur en kliniek komen talrijke inzichten voorbij, verdeeld over de volgende drie secties:

ONTWIKKELING

Masur begint met Erikson, die de oplossing van het conflict tussen vertrouwen en wantrouwen als eerste taak van het ego zag. Vertrouwen is noodzakelijk voor een gezonde psychische ontwikkeling en de opbouw van een stevige identiteit. Allengs gaat een kind leren om de bedoelingen van anderen te lezen en gaat het zelf proberen om anderen te foppen. Rond de leeftijd van drie jaar delen kinderen mensen in als ‘helemaal te vertrouwen’ of als ‘complete leugenaars’. Tot de leeftijd van vijf of zes jaar zijn kinderen tamelijk beïnvloedbaar, maar daarna ondergaat het begrip vertrouwen grote veranderingen. Meisjes gaan bijvoorbeeld geheimen met elkaar delen om zo vriendschappen te smeden, en er wordt volop geoeft met het omgaan met regels en vals spelen. Pas later in de puberteit worden leeftijdgenoten meer vertrouwd dan ouders. Tot die tijd hoor je meisjes regelmatig zeggen dat ze met bepaalde leeftijdgenoten niet om willen gaan, omdat die ‘achter hun rug om praten’. Te veel vertrouwen is ook niet goed. Psychologische overbescherming door verzorgers maakt een kind namelijk kwetsbaar voor ontgoocheling, geconfronteerd met alledaagse gemeenheid van mensen. Voorts is de verwerving van vertrouwen in zichzelf misschien wel de belangrijkste mijlpaal in de adolescentie.

Akhtar zelf schrijft over de rol van vertrouwen bij elke overgang naar een andere levensfase, zoals bij het aangaan van een partnerrelatie, de stichting van een gezin en vervolgens het bereiken van de middelbare leeftijd met toenemende afhankelijkheid van de goede bedoelingen en zorg vanuit de omgeving. Verschillende psychiatrische syndromen met paranoïde kleuring dienen zich aan als wantrouwen overheerst. Relaties worden geken-

merkt door een gebrek aan humor, rigiditeit en wraakzucht en intimiteit wordt vermeden. Ofschoon er ogenschijnlijk geen spoor lijkt van enige romantische interesse, kan onderliggend sprake zijn van erotomanie en sado-masochistische perversies. De cognitieve stijl van iemand met een paranoïde persoonlijkheidsstoornis wordt gekenmerkt door haarkloverij, neiging tot eindeloos debatteren, zich blindstaren op een enkel argument, hechten aan de waarheid, zonder zelf de hele waarheid te overzien.

CULTUUR

Deze sectie vergt een goed gevulde rugzak met parate kennis over de principes van het politieke stelsel van de oude Grieken, Shakespeares Macbeth, tot en met de films van Hitchcock en anderen, wil de lezer nog gemakkelijk door kunnen lezen. Allereerst wordt de erosie van het politieke bestel door wantrouwen van het volk beschreven, een zeer bekend actueel fenomeen, dat tegelijkertijd van alle tijden is. In het volgende hoofdstuk wordt de vraag gesteld of we in Shakespeare vertrouwen. In bijna elk stuk dat hij heeft geschreven spelen vertrouwen en het gebrek daaraan een prominente rol, terwijl er ondertussen twijfels bestaan of hij een stuk als Hamlet wel zelf geschreven heeft. Dan volgt een bijdrage waarin film een uitstekend medium blijkt om de kijker mee te trekken in een paranoïde universum, zoals in *Gaslight*, waarin een goedgelovige vrouw wordt gehersenspoeld door haar echtgenoot die uit is op een erfenis, dure juwelen van haar tante, die onder verdachte omstandigheden was overleden. Via projectieve identificatie belanden de psychotische delen van de man in de vrouw, die gemanipuleerd wordt om deze delen uit te leven. De vrouw begint

toenemend te twijfelen aan haar oordeelsvermogen en raakt steeds meer in de war. In *Suspicion* wordt ingezoomd op een vrouw die ten prooi valt aan een narcistisch sociopaat, oppervlakkig gezien een charmante man. De ongelooflijke naïviteit van de vrouw lijkt te wijzen op een compulsieve behoefte om contact te behouden met een goed intern object, al is dit nog zo illusoir. Dit mechanisme opgeven staat gelijk aan zichzelf opgeven, zoals aan het einde van de film blijkt, als de man haar een glas met vergiftigde melk aanreikt.

KLINIEK

Etezady schrijft dat vertrouwen dat in de pre-oedipale fase geschaad is, uitsluitend naïef, afwezig, blind en magisch kan zijn, of een alsof-kwaliteit zal hebben. Er is daarbij een neiging om het object te domineren als een levenloos ding, ontdaan van enige subjectiviteit. Rijpere niveaus van vertrouwen staan toe dat zelfzuchtige behoeften overstegen kunnen worden, leidend tot creativiteit en transcendentie. Mijns inziens wordt het pas echt spannend als in de resterende hoofdstukken klinisch materiaal wordt gepresenteerd. Hier wordt de arena van de spreekkamer betreden en de verlamme werking van wantrouwen spat hier en daar van de bladzijden af. Savelle-Rocklin illustreert hoe wantrouwen de patiënt dient als verschansing, om zichzelf te beschermen tegen kwetsbaarheid, afhankelijkheid en frustraties. Als de therapeut zelf geen vertrouwen heeft in eigen kunnen en de mogelijke stormen in de therapie vreest, dreigen collusies in de behandelrelatie, waarin negatieve overdracht vermeden wordt en de ontwikkeling stil komt te liggen. In gevallen van maligne narcisme doet de therapeut er juist verstandig aan om wantrouwend te zijn,

omdat de patiënt er alles aan zal doen om de behandeling te laten mislukken, als een soort triomf op de therapeut.

Concluderend is *Mistrust* een bundel met enkele zeer toegankelijke tot spannende bijdragen. Sommige hoofdstukken vergen echter voorkennis over vervlogen tijden en klasieke films, die niet altijd bekend zullen zijn bij iedereen. Dit maakt het lezen soms taai. Daarnaast is er een flink aantal dubbelingen wat betreft de aangehaalde theorieën, maar dit is misschien onontkoombaar in een samengestelde bundel als deze.

Film als psychoanalyse — Meeslepend boek over droom en film

Bespreking van

Solange Leibovici (2016). *Kijken naar een droomscherm — Over cinema en psychoanalyse*. Amsterdam: Sjibbolet. ISBN 978 9 4911 10 269, 204 pp., € 21,95

ANNELIES VAN HEES

Wat film met ons doet, zo heet het laatste hoofdstuk van dit interessante werk, waarin psychoanalyse en film met elkaar in verband worden gebracht. Leibovici geeft indringende analyses van twaalf films en een tv-serie, in een poging om de verwantschap tussen film en psychoanalyse duidelijk te maken. Zij slaagt er voortreffelijk in ons duidelijk te maken wat film met ons doet.

Na een eerste hoofdstuk met een uiteenzetting over de theorie van Freud en Lacan — helaas minder helder dan de rest van haar boek — worden in de volgende hoofdstukken onderwerpen uit de psychoanalyse verduide-

lijkt aan de hand van een film. Zo handelt het eerste over de *gaze*, het lacaniaanse begrip dat niet meer wordt gehanteerd voor de blik van de toeschouwer, maar voor de blik terug van de film of de camera, de blik vanaf de andere kant. Welke film zou daar geschikter voor zijn dan juist *Rear window*, met de aan zijn stoel gekluisterde James Stewart, die vermoedens heeft over een misdaad die in de flat aan de overkant wordt gepleegd, terwijl de vermoedelijke misdadiger langzamerhand in de gaten krijgt hoe hij wordt geobserveerd en de toeschouwer zich tussen beiden beweegt met zijn twijfels: «De blik van de toeschouwer maakt, met andere woorden, net als de fantasie van de regisseur deel uit van het filmische proces, het beïnvloedt de loop van het verhaal om naar een onvermijdelijk happy end toe te werken».

In de film *Hiroshima mon amour* is de nieuwe liefde van de vrouwelijke hoofdpersoon voor een Japanner de aanleiding voor het herbeleven van het trauma na de dood van haar beminde Duitse soldaat aan het einde van de Tweede Wereldoorlog, waarbij zij treurde, maar ook werd kaalgeschoren en door haar moeder in de kelder opgesloten. Zoals het historisch object voor haar het verlies van haar geliefde is, is het voor haar nieuwe geliefde de ondergang van Hiroshima, die zij volgens hem niet kan begrijpen of «zien». Zij ontdekt door haar eigen traumatische verlies echter dat zij Hiroshima ook kan zien, maar zij kan ook eindelijk dankzij haar nieuwe verliefdheid haar gestorven geliefde loslaten. Zo is de film zelf een vorm van psychoanalyse.

Dat die twee zeer verwant zijn door een manier van kijken, door een bepaalde vorm van aandacht en door het reconstrueren en plaatsen van gebeurtenissen, wordt in dit boek aangetoond. Maar behalve dat geeft het verrassende analyses en inkijkjes in de